

## Examining the Status of Cultural Diplomacy of the Islamic Republic of Iran Based on Constructivist Theory

Aminalah. Jamshidzadeh<sup>1</sup>, Reza. Parizad<sup>2\*</sup>, Alireza. Amini<sup>2</sup>

<sup>1</sup> PhD Student in Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

<sup>2</sup> Assistant Professor, Department of Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

\* Corresponding author email address: r\_parizad@yahoo.com

### Article Info

#### Article type:

Original Research

#### How to cite this article:

Jamshidzadeh, A., Parizad, R., & Amini, A. (2024). Examining the Status of Cultural Diplomacy of the Islamic Republic of Iran Based on Constructivist Theory. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(2), 305-325.



© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

### ABSTRACT

One of the most crucial mechanisms and tools for achieving the objectives of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran is the formulation and implementation of effective cultural diplomacy. The importance of this matter stems from the role of cultural diplomacy in establishing communication with both elites and the general public. In recent years, the significance and development of cultural diplomacy have increasingly attracted the attention of policymakers, officials, agents, and academic circles within the Islamic Republic of Iran. The values and culture of the Islamic Revolution, characterized by universal features such as the pursuit of justice, freedom, independence, anti-imperialism, opposition to oppression, and defense of the oppressed and the downtrodden, aim to establish order through various tools of cultural diplomacy. These tools include media diplomacy, scientific, educational, artistic, tourism, religious, and linguistic diplomacy, leveraging the capacities of various organizations, institutions, and entities responsible for cultural matters, and utilizing an efficient workforce. The present study employs a descriptive-analytical method to address the question: What is the status of the cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran based on constructivist theory? The findings of the research indicate that, according to constructivist theory, various levels of threat have emerged in response to the structural configurations of the Islamic Republic of Iran, thereby creating the necessary conditions for the production of national security discourse based on soft power indicators.

**Keywords:** *Diplomacy, Cultural Diplomacy, National Interests, Islamic Revolution of Iran.*

## **EXTENDED ABSTRACT**

### **Introduction**

The cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran has become a pivotal component in the nation's foreign policy, especially in the context of advancing its national interests and ideologies on a global stage. This study delves into the status of Iran's cultural diplomacy through the lens of constructivist theory, which emphasizes the importance of ideational factors, such as identities, norms, and cultures, in shaping international relations (A. Ahadi, 2009). The core premise of constructivism is that the reality of international politics is socially constructed, which aligns well with Iran's strategy of leveraging its cultural and ideological values in its diplomatic efforts. This paper aims to analyze the effectiveness and challenges of Iran's cultural diplomacy in establishing its influence and securing its national interests in the face of global and regional dynamics.

### **Theoretical Framework**

Constructivist theory provides a suitable framework for analyzing the cultural diplomacy of Iran, as it highlights the role of ideational factors in the formation and execution of foreign policy. According to this theory, state actions are not merely driven by material interests but are deeply influenced by the identities and norms that are prevalent within the international system. For Iran, these identities and norms are rooted in the Islamic Revolution's values, such as justice, independence, anti-imperialism, and support for the oppressed. By using cultural diplomacy, Iran seeks to project these values onto the global stage, thereby challenging the prevailing Western-centric norms and creating a space for alternative discourses (Salehi Amiri, 2008). The application of constructivism to this study allows for a nuanced understanding of how Iran's cultural diplomacy operates within a complex international environment, where power is not just about military might or economic strength but also about the ability to shape the ideational context in which global interactions occur.

### **Methodology**

This research employs a descriptive-analytical approach to assess the status of Iran's cultural diplomacy. The study is grounded in a comprehensive review of literature and case studies, focusing on Iran's use of various cultural diplomacy tools, including media, education, religion, and language. The constructivist framework is applied to interpret the findings, with a particular focus on how Iran's cultural diplomacy aligns with or diverges from the established norms in international relations. The study also explores the reactions of other states and international actors to Iran's cultural initiatives, thereby providing a holistic view of the effectiveness and limitations of Iran's cultural diplomacy.

### **Findings**

The findings indicate that Iran's cultural diplomacy, when analyzed through the constructivist lens, presents a complex picture. On the one hand, Iran has been successful in creating a counter-narrative to the dominant Western discourse, particularly in regions with significant Muslim populations. This success is attributed to Iran's ability to resonate with local identities and grievances, thereby positioning itself as a champion of justice and anti-imperialism (Mohammadi, 2008). However, the study also reveals significant challenges, particularly in terms of the resistance from Western powers and regional rivals, who perceive Iran's cultural diplomacy as a threat to their own interests and influence (A. Ahadi, 2009). This resistance

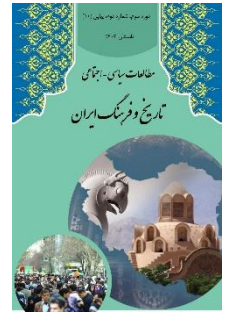
has led to the securitization of Iran's cultural activities, where cultural diplomacy is viewed not just as a soft power tool but also as a potential source of instability.

### **Discussion**

The effectiveness of Iran's cultural diplomacy is contingent upon its ability to navigate the complex interplay of identities, norms, and power relations in the international system. While Iran has made significant strides in promoting its cultural values, its efforts are often met with countermeasures from states that view Iran's influence as destabilizing. This dynamic is particularly evident in the Middle East, where Iran's cultural diplomacy has contributed to both alliances and conflicts, depending on the ideological alignment of the actors involved (Salehi Amiri, 2008). The constructivist analysis underscores the importance of understanding the social and cultural underpinnings of international relations, as these factors can significantly influence the outcomes of diplomatic efforts.

### **Conclusion**

In conclusion, the study highlights the dual nature of Iran's cultural diplomacy as both a source of soft power and a potential trigger for conflict. Through the constructivist lens, it becomes clear that Iran's cultural diplomacy is not merely about promoting its national interests but also about challenging the existing international order and creating a new space for alternative discourses. However, the success of these efforts is dependent on Iran's ability to manage the tensions and resistances that arise from its actions. The study suggests that a more nuanced and strategic approach, one that is attuned to the complexities of identity and norm formation in the international system, is necessary for Iran to fully realize the potential of its cultural diplomacy.



## بررسی جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه سازه انگاری

امین اله جمشیدزاده<sup>۱</sup>، رضا پریراد<sup>۲\*</sup>، علی رضا امینی<sup>۳</sup>

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

۲. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

\* ایمیل نویسنده مسئول: r\_parizad@yahoo.com

### اطلاعات مقاله

### چکیده

### نوع مقاله

پژوهشی اصیل

### نحوه استناد به این مقاله:

جمشیدزاده، امین اله، پریراد، رضا، و امینی، علی رضا (۱۴۰۳). بررسی جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه سازه انگاری. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۲)، ۳۰۵-۳۲۵.



© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

یکی از مهم‌ترین سازوکارها و ابزار تأمین هدف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تدوین و اجرای دیپلماسی فرهنگی کارآمد است. اهمیت این امر برآمده از جایگاه دیپلماسی فرهنگی برای برقراری ارتباط با نخبگان و عامه جامعه است. در جمهوری اسلامی ایران نیز طی سالیان اخیر موضوع اهمیت و توسعه دیپلماسی فرهنگی به صورت فزاینده مورد توجه سیاست‌گذاران، مسئولان و کارگزاران و مجامع علمی کشور قرار داشته است. ارزش‌ها و فرهنگ انقلاب اسلامی با ویژگی‌های جهان شمولی همچون عدالت خواهی، آزادی خواهی استقلال طلبی، استکبار و ظلم ستیزی دفاع از مظلومان و مستضعفان و از طریق ابزارهای مختلف دیپلماسی فرهنگی مانند دیپلماسی رسانه‌ای علمی آموزشی هنری گردشگری مذهبی و زبانی و با استفاده از ظرفیت سازمان‌ها ارگان‌ها و نهادهای مختلف متولی امر فرهنگ و بهره‌مندی از نیروی انسانی کارآمده در صدد ایجاد نظم‌ترین می‌باشد. در پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی به دنبال پاسخگویی این سوال می‌باشیم که جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه سازه انگاری به چه صورتی است؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که بر اساس نظریه سازه انگاری سطوح مختلف تهدید در مقابله با شکل‌بندی‌های ساختاری جمهوری اسلامی ایران به وجود آمده و در نتیجه، زمینه‌های لازم برای تولید گفتمان امنیت ملی براساس شاخص‌های نرم‌افزاری را فراهم نموده است.

**کلیدواژگان:** دیپلماسی، دیپلماسی فرهنگی، منافع ملی، انقلاب اسلامی ایران.

## مقدمه

معمولاً دیپلماسی فرهنگی بازتاب منش فرهنگ داخلی یک کشور است. نوع نگاه ما به جهان تحت تأثیر تاریخ و ارزش‌های ماست. افقی که یک فرهنگ به جهان می‌گشاید، نوعی نگاه خاص است و قرائت فرهنگی ویژه‌ای از جهان دارد. آشنایی با تفکر آکادمیک، دریچه‌ای است رو به تجزیه مفاهیم و عرصه‌های مفهومی؛ و سپس چفت و بست روشمند آن‌ها. دیپلماسی فرهنگی هر کشور را بازتابی از فرهنگ داخلی آن کشور خواند (Rawnsley, 2020).

جامعه مدنی و عرف خودانگیزخته، ظرفیت‌های لازم برای تأمین اهداف دیپلماسی فرهنگی را دارا هستند و کار دولت باید تنها تغییر نقش خود از «سیاست‌گذاری» به «تسهیل‌گری» باشد (Gumenyuk et al., 2021). اگر بپذیریم که طرح پرسش درست، سرآغاز مسیر رشد است. معمولاً دیپلماسی فرهنگی بازتاب منش فرهنگ داخلی یک کشور است. نوع نگاه ما به جهان تحت تأثیر تاریخ و ارزش‌های ماست. افقی که یک فرهنگ به جهان می‌گشاید، نوعی نگاه خاص است و قرائت فرهنگی ویژه‌ای از جهان دارد. اگر روح ملی را به معنای برآیند قدرت‌ها و نمادهای فرهنگی یک کشور تلقی کنیم، می‌توان گفت که روح ملی یکی از مولفه‌های اساسی تأثیرگذار بر دیپلماسی فرهنگی است (Ahadi, 2009). البته با تسامحی که در تعریف روح ملی روا می‌داریم. آزادی‌های نظام‌مند سیاسی، وجود فضای نوآورانه در عرصه فرهنگی، ارزش‌ها و هنجارها از عناصری هستند که بر دیپلماسی فرهنگی تأثیرگذارند. با بحث و بررسی عمیق‌تر می‌توان مدلی چند مولفه‌ای برای تعیین عوامل تأثیرگذار بر دیپلماسی هر کشور شناسایی نمود. عناصر فوق‌الذکر در یک رهیافت تحلیلی قابل تدقیق بیشترند. نوآوری فرهنگی، هم از حیث نوآوری‌های فکری و هم نوآوری به مفهوم تجاری سازی کالاهای فرهنگی، مولفه‌ای اساسی در ترویج فرهنگ و تعامل فرهنگی است و به نظر وزارت ارشاد باید به شکل تخصصی بر نوآوری در حوزه فرهنگ تمرکز نماید و سیاست نوآوری را در حوزه فرهنگ به طور جدی پی‌گیری نماید. باید به این نکته توجه کرد که متاسفانه دانش ما در خصوص نوآوری و عوامل مؤثر بر آن بسیار اندک است و ادبیات بومی اندکی در این خصوص تولید شده است. این ضعف در حوزه نوآوری‌های فرهنگی نمود بیشتری دارد. باید بتوانیم ابتدا ادبیات نوآوری را بشناسیم و سپس ادبیات بومی را تولید کنیم و آنگاه بر نوآوری فرهنگی و بسترهای نهادی آن متمرکز شویم تا بتوانیم شاهد شکوفایی نوآوری در دیپلماسی فرهنگی باشیم (Khani, 2005).

جهان در حال عبور از دوران گذاری است که نظم جدید جهانی در پی آن شکل خواهد گرفت. در این دوران انتقالی ایران اسلامی برخوردار از خودباوری برخاسته از انقلاب اسلامی یکی از منابع و موضوعات اصلی در شکل دادن به نظام آینده جهانی است؛ لذا در صورت ارزیابی دقیق و ایفای نقش حساب شده می‌تواند قدرت نرم خود را در جامعه جهانی نهادینه و اثرگذار کند (Mohammadi, 2008). با توجه به این واقعیت که منابع غیر نظامی قدرت و به ویژه قدرت اقناعی و گفتمان‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری ساختار آتی روابط بین‌الملل نقش برجسته‌ای دارند جمهوری اسلامی ایران می‌تواند نقش برجسته‌ای در مناسبات در حال تکوین جهانی ایفا نماید. در این راستا ایران به عنوان کشوری که ظرفیت‌های عظیم تمدنی و فرهنگی زیادی دارد و با اتکا به مؤلفه‌های دیپلماسی خود می‌تواند دیپلماسی فرهنگی فعالی را در عرصه بین‌الملل ایفا کند، قاعدتاً میبایست به این عرصه توجه بیشتری نشان بدهد و با بررسی ماهیت ویژگی‌ها، ابزارها و نحوه کارآمدی کشور در عرصه دیپلماسی به ویژه دیپلماسی فرهنگی دریچه‌ای به سمت معرفی ایران اسلامی به جهان خسته از ناکامی‌های مکاتب بشری و تشنه ارزش‌های پایدار و منطبق با فطرت انسانی ملت‌های مختلف باز کند (Salehi Amiri, 2008).

عناصر گفتمان فرهنگی حاکم در مناسبات ارتباطات خاورمیانه دولت‌های محمود احمدی نژاد و حسن روحانی عبارتند از: دولت-ملت، هویت و نقش ملی، نظم و نظام بین‌الملل، عدالت و صدور انقلاب می‌باشند. رقابت دیپلماسی فرهنگی دو دولت یاد شده، از یک سو

دارای خصلتی کاملاً ایدئولوژیک و بسیار متأثر از سیاست‌های هویت‌جویانه دو دولت بوده است و از سوی دیگر گسترش نفوذ ایران در منطقه، الگوی رفتاری و رویکرد جدیدی را برای عربستان سعودی در این منطقه رقم زده است. مهم‌ترین نقاط تشابه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در دوران احمدی‌نژاد و روحانی در قبال تحولات خاورمیانه بر مبنای توجه به تغییر و تحول، پذیرش تحولات و اشتراک‌های فرهنگی مذهبی استوار بوده و نقاط تفاوت دیپلماسی فرهنگی در دولت احمدی‌نژاد بر مبنای رویکرد تقابلی، عدم پذیرش جریان‌های فرهنگی متفاوت و دیپلماسی تهاجمی و رویکرد دیپلماسی فرهنگی دولت روحانی در قالب دیپلماسی تعاملی، توجه به تفاوت‌های فرهنگی و پذیرش گفتمان‌های متفاوت قابل تحلیل و بررسی می‌باشد. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع به بررسی مقایسه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قبال تحولات خاورمیانه در دولت‌های محمود احمدی‌نژاد و حسن روحانی می‌پردازیم. بر اساس مطالب ذکر شده هدف این پژوهش بررسی جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه سازه‌نگاری است.

## مفاهیم اصلی و چارچوب نظری

### مفهوم دیپلماسی

واژه "دیپلماسی" به معنی هدایت روابط بین افراد، گروه‌ها و ملت‌ها از جمله واژه‌های سیاسی مورد استفاده در عرصه مناسبات بین‌المللی است. دیپلماسی در کاربرد رسمی خود عمدتاً به دیپلماسی بین‌المللی که هدایت روابط بین‌المللی از طریق دیدار و گفت‌وگوهای دیپلمات‌های رسمی است اشاره دارد. هیأت دیپلماتیک یک کشور نزد کشور دیگر تمامی فعالیت‌های خود را که برای تقویت روابط دوستانه بین دو کشور و نیز توسعه مناسبات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و علمی بین آن‌ها انجام می‌دهد به دولت متبوع خود گزارش می‌کند (Kessler, 2020). ریاست هیأت دیپلماتیک یک کشور در کشور دیگر نیز بر عهده سفیر یا کنسول است. یکی از نکات مهم در مناسبات دیپلماتیک بین کشورها با یکدیگر و یا بین آن‌ها با سازمان‌های بین‌المللی به رسمیت شناخته شدن مصونیت دیپلماتیک برای سفیر و سایر اعضای کادر دیپلماتیک است (Higgott, 2020). در این چارچوب دولت میزبان به سفیر یا کنسول به عنوان رئیس هیأت دیپلماتیک در یک کشور دیگر اجازه می‌دهد تا بخشی از خاک کشور او را که سفارتخانه یا کنسولگری نامیده می‌شود اداره کند. همچنین مکان، کارمندان و حتی خودروهای هیأت دیپلماتیک نیز در برابر بسیاری از قوانین کشور پذیرنده از مصونیت برخوردارند. مصونیت دیپلماتیک یک نوع مصونیت قانونی است که کشورها به منظور تضمین انجام وظایف هیأت‌های دیپلماتیک بدون نگرانی از تحت تعقیب قرار گرفتن توسط کشور میزبان به آن‌ها اعطا می‌کنند. اگرچه این نوع از مصونیت از سابقه دیرینه‌ای در حقوق بین‌المللی برخوردار است اما در سال ۱۹۶۱ با امضای کنوانسیون روابط دیپلماتیک وین به صورت اصول موضوعه حقوق بین‌الملل درآمد است.

### دیپلماسی فرهنگی

منظور از دیپلماسی فرهنگی، فرایندی است که از طریق آن دولت‌ها می‌توانند با توسل به ظرفیت‌ها، امکانات، توانمندی‌ها و ویژگی‌های فرهنگی خود بر افکار عمومی و رفتار سایر کشورها اثر بگذارند. در واقع، دیپلماسی فرهنگی ابزاری است که یک دولت با به معرض گذاشتن نمادهای فرهنگی، جذابیت‌هایی را در افکار عمومی مردم سایر کشورها ایجاد می‌کند تا از طریق نفوذ ناشی از آن، بر رفتار و سیاست‌های دولت بیگانه اثر گذارد (Dehghani Firouzabadi, 2008). دیپلماسی فرهنگی فرایند مؤثری است که در آن فرهنگ یک ملت به جهان بیرون عرضه می‌شود و خصوصیات منحصر به فرد فرهنگی ملت‌ها در سطوح دوجانبه و چند جانبه ترویج می‌یابند. تاثیرگذاری فرهنگ در حوزه سیاست خارجی به حدی است که در عصر کنونی از فرهنگ به عنوان قدرت نرم در سیاست خارجی بحث می‌شود که عنوان دیپلماسی فرهنگی به آن می‌دهند و به معنای استفاده از ابزارها و مکانیسم‌های فرهنگی برای معرفی و انتقال فرهنگ و تمدن یک سرزمین به سرزمین دیگر

است. دیپلماسی فرهنگی هنر کاربست و اجرای سیاست‌های فرهنگی توسط نمایندگان رسمی کشورها است. به تعبیر دیگر، مهارت و هنر استفاده از توزیع بهینه بودجه تشخیص داده شده برای برنامه‌های فرهنگی توسط دیپلماتها، دیپلماسی فرهنگی نامیده می‌شود. این برنامه‌ها یا فعالیت‌ها، خود ممکن است در خدمت افرادی چون ایجاد صلح و ثبات جهانی، صدور فرهنگ‌ها و تقویت هویت ملی کشورها و جز اینها باشند (Khani, 2005).

بنابراین، منظور از دیپلماسی فرهنگی تلاش برای درک، مطلع ساختن، مشارکت دادن و تأثیرگذار کردن بر مردم دیگر کشورها است. بر اساس تعریفی دیگر، دیپلماسی فرهنگی تبادل ایده‌ها، اطلاعات، هنر و دیگر جنبه‌های فرهنگ میان ملت‌ها به منظور تقویت تفاهم متقابل است، دیپلماسی فرهنگی در واقع تأمین منافع ملی با استفاده از ابزارهای فرهنگی است (Lo Porto, 2020). در ادبیات روابط بین‌الملل و سیاست خارجی تعاریف مختلفی از دیپلماسی فرهنگی ارائه شده است که تعاریف ذیل در زمره گویاترین این تعاریفند: فرانک نینکوویچ دیپلماسی فرهنگی را تلاش برای ارتقای سطح ارتباطات و تعامل میان ملل جهان با هدف طراحی و بنیاد نهادن تفاهم‌نامه‌ها و توافقاتی بر اساس ارزش‌های مشترک می‌داند (Cole, 2011). فرانک نینکوویچ<sup>۱</sup>، دیپلماسی فرهنگی را تلاش برای ارتقاء سطح ارتباطات و تعامل میان ملل جهان با هدف طراحی و بنیاد نهادن تفاهم‌نامه‌ها و توافقاتی بر اساس ارزش‌های مشترک می‌داند. گیفورد مالون<sup>۲</sup> معتقد است دیپلماسی فرهنگی، عبارت است از معماری یک بزرگراه دوطرفه به منظور ایجاد کانال‌هایی برای معرفی تصویر واقعی و ارزش‌های یک ملت و در عین حال تلاش برای دریافت درست تصاویر واقعی از سایر ملت‌ها و فهم ارزش‌های آن‌ها. سرانجام در تعریف میلتن کامینگز<sup>۳</sup>، دیپلماسی فرهنگی، عبارت است از مبادله ایده‌ها، اطلاعات، هنر، نحوه زندگی، نظام ارزشی، سنت‌ها و اعتقادات به منظور دستیابی به مفاهیم مشترک و تقویت متقابل تفاهم میان ملت‌ها و کشورها می‌داند.

دیپلماسی فرهنگی، تبادل ایده‌ها، اطلاعات، هنر و دیگر جنبه‌های فرهنگ میان ملت‌ها به منظور تقویت تفاهم متقابل است. منظور از دیپلماسی فرهنگی، تلاش برای درک، مطلع ساختن، مشارکت دادن و تأثیرگذار کردن بر فرهنگ مردم دیگر کشورهاست. دیپلماسی فرهنگی در واقع تأمین منافع ملی با ابزارهای فرهنگی است. امروزه حتی قوی‌ترین کشورها در عرصه روابط بین‌الملل ترجیح می‌دهند تا آنجا که ممکن است از شیوه‌های فرهنگی برای تأمین منافع خود استفاده کنند. پیش‌برد منافع ملی با بکارگیری ابزارهای فرهنگی ممکن است نتواند به تنهایی جایگزین سایر ابزارهای دیپلماتیک نظیر سیاسی، اقتصادی، نظامی و ... باشد اما می‌تواند مکمل آن‌ها باشد. می‌توان ادعا داشت که اساساً منظور از دیپلماسی فرهنگی، تلاش برای درک، آگاهی، مشارکت و تأثیر بر افکار عمومی نهادها، سازمان‌ها و دولت‌های سایر کشورهاست. در این فرایند، فرهنگ یک ملت به جهان بیرون عرضه می‌شود و خصوصیات خاص فرهنگی ملت‌ها در سطوح دوجانبه و چندجانبه تبادل می‌یابد (Salehi Amiri, 2008). با در نظر گرفتن وجوه مشترک این تعاریف، می‌توان به این نتیجه رسید که دیپلماسی فرهنگی، روایت داستان یک تمدن برای تصاحب سایر تمدن‌ها با استفاده از ابزارهایی از جنس همان تمدن است. به عبارت دیگر، دیپلماسی فرهنگی آنگاه معنا و مفهوم واقعی خود را پیدا می‌کند که کشوری برای انتقال غنای نهفته در فرهنگ و تمدن خود، با استفاده از سازوکارها و ابزارهایی از همان جنس، به معرفی و انتقال آن به سایر ملل می‌پردازد و آن را در سیاست خارجی خود لحاظ می‌کند.

دیپلماسی به دانش ارتباط میان سیاستمداران و سران کشورهای جهان گفته می‌شود. به مقام‌های رسمی سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی یک کشور نزد کشور یا سازمان بین‌المللی پذیرنده «دیپلمات» می‌گویند. در فرهنگ روابط دیپلماتیک، عالی‌ترین مقام سیاسی در نزد کشور میزبان را «سفیر» می‌نامند. اصولاً دیپلماسی به عنوان مدیریت روابط خارجی با سایر دولت‌ها و سایر کنشگران روابط بین‌الملل، تعریف

<sup>1</sup> - Frank Ninkowich

<sup>2</sup> - Gifford Mallon

<sup>3</sup> Milton kamings

می‌شود. از این دیدگاه، دیپلماسی به معنای مشارکت در تصمیم‌گیری و اجرای سیاست خارجی است، و آن وسیله‌ای است که دولت می‌تواند از طریق انجام مذاکرات، تبادل نمایندگی‌ها، توسعه همکاری‌ها، دیدارها و گفتگوها، به اهداف و منافع خود دست یابد (Goda & Čiefová, 2019).

### دیپلماسی فرهنگی ج.ا. ایران

به طور کلی عمده فعالیت‌های ایران در عرصه دیپلماسی فرهنگی توسط سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی سازماندهی و دنبال می‌شود و وزارت خارجه نقشی مکمل برای آن دارد. این سازمان در سال ۱۳۷۴ رسماً کار خود را آغاز کرد. اولین بار فکر تشکیل این سازمان با طرح ادغام بخش‌های فرهنگی و تبلیغی نهادها و موسسات دولتی و عمومی فعال در خارج از کشور مطرح شد و پس از تدوین اساسنامه آن در شورایی متشکل از نخبگان و اندیشمندان فرهنگی و دینی و تصویب مقام رهبری، عملاً کار خود را در قالب یک سازمان مستقل و در زمره سازمان‌های وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی آغاز کرد. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی زیر نظر یک شورای عالی اداره می‌شود که در آن علاوه بر شخصیت‌های مهم و برجسته فرهنگی، تنی چند از اعضای هیئت وزیران، از جمله وزیران خارجه، فرهنگ و ارشاد اسلامی و رئیس سازمان صدا و سیما عضویت دارند (برگرفته از سایت سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی)<sup>۱</sup>.

در بررسی اهداف و وظایف سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، در ابتدا به این نکته برمی‌خوریم که تعداد زیادی وظایف و اهداف متعدد برای این سازمان تعریف شده که حجم و گستردگی آن‌ها به حدی است که هر کدام می‌تواند برای کار یک سازمان تعریف شود. همچنین نقش نهادهای دیگر به ویژه وزارت خارجه در روند کاری این سازمان مشخص نیست، از جمله این مسئله که نوع همکاری میان این سازمان و وزارت امور خارجه چگونه تعریف می‌شود و در عمل، نهاد تصمیم‌گیرنده کدام است. از طرف دیگر دیپلماسی فرهنگی حتی به لحاظ قانون‌گذاری و نظارت، جایگاه مشخصی در دستگاه‌های رسمی کشور ندارد. همچنین و در حالی که دیپلماسی فرهنگی بخشی از سیاست خارجی است، کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی مسائل آن را پیگیری می‌کند که به دلیل نوع نگاه این کمیسیون به روابط فرهنگی، اقدامات آن چندان در راستای برنامه‌های سیاست خارجی نیست. حتی به گفته برخی مسئولان کشور، در حوزه دیپلماسی فرهنگی، تعدد مراکز تصمیم‌گیرنده و ناهماهنگی میان این مراکز عملاً مانع اتخاذ تصمیمات و برنامه‌های مؤثر است. حتی در زمینه روابط دانشگاهی نیز فعالیت‌ها و تعاملات، عمدتاً به صورت دولتی باقی مانده است (A. Ahadi, 2009).

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران را به چند صورت می‌توان تعریف کرد: نخست، دیپلماسی فرهنگی ایران عبارت است از مبادله و تبادل ایده‌ها، انگاره‌ها، آید آل‌ها، اندیشه‌ها، اطلاعات، هنر، دانش، مهارت‌ها، باورها، سنت‌ها و سایر خاصه‌ها و عناصر فرهنگی میان ایران و دیگر کشورها و ملت‌ها جهت ایجاد و تقویت درک و فهم متقابل. برقراری یک شاهراه ارتباطی و اطلاعاتی برای ارائه تصویر و ایمان واقعی از ملت ایران و تبیین و ترویج ارزش‌های فرهنگی - تمدنی آن به جهانیان از یک سو و ادراک، برداشت و شناخت صحیح و صادق از فرهنگ و ارزش‌های سایر ملت‌ها و کشورها از سوی دیگر، دومین تعریف از دیپلماسی فرهنگی به شمار می‌رود. بر پایه دیدگاه سوم، دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بدین صورت تعریف می‌شود: تلاش برای برقراری و سپس افزایش، ارتقاء و گسترش تعاملات، مبادلات و ارتباطات فرهنگی بین ملت ایران و دیگر ملت‌ها به منظور طراحی، تدوین و اجرای موافقت‌نامه‌ها و دستیابی به تفاهم فرهنگی مبتنی بر ارزش‌ها و فهم مشترک. هر یک از این تعارف سه‌گانه، بر وجوه، ابعاد، کارکردها و اهداف مختلف دیپلماسی فرهنگی تأکید می‌ورزد. اما از براینده آن‌ها می‌توان استنتاج کرد که دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از ابعاد و ابزار سیاست خارجی عبارت است از: تلاش و کوشش از پیش طراحی شده و سازمان‌یافته جمهوری اسلامی برای تأثیرگذاری بر برداشت‌های ادراکات، افکار، انگاره‌ها، ایده‌آل‌ها، ارزش‌ها،

<sup>1</sup> - www.icro.ir



ایستارها و باورهای سایر ملت‌ها از طریق تبیین و ترویج فرهنگ و تمدن ایرانی و شناخت و درک واقعی از فرهنگ‌های دیگر به‌منظور تأمین و توسعه منافع ملی. از این‌رو، دیپلماسی فرهنگی متضمن و مستلزم تبیین، ترویج، معرفی و گسترش مؤلفه‌ها و عناصر، ارزش‌ها و ابعاد فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی و گفتمان انقلاب اسلامی به ملت‌های منطقه خلیج فارس از طریق به‌کارگیری ابزارهای فرهنگی آن جوامع و کشورهاست (کشاورز شگری و همکاران، ۱۳۹۲).

### جایگاه دیپلماسی فرهنگی در ساختار سیاسی ایران

در ایران این تأکید وجود دارد که توأم ساختن دیپلماسی معمول با روابط فرهنگی گسترده به تقویت قدرت نرم کمک می‌کند، به ویژه که استفاده از فرهنگ و به خدمت گرفتن ابزارهای فرهنگی در دیپلماسی، دارای مزایای بسیاری است و با مقاومت کمتری نیز در جوامع و کشورهای جهان رو به رو می‌شود. به علاوه لحن دیپلماسی فرهنگی، لحنی معتدل و غیر خصمانه است. در این چهارچوب باید تأکید کرد که از طریق فعالیت‌های فرهنگی تصورات یک ملت از خود بازنمایی می‌شود. دیپلماسی فرهنگی حتی می‌تواند راه‌های قابل پذیرش شاخص‌های امنیت ملی یک کشور را ارتقا بخشد. برخی مسئولان و کارشناسان ایرانی، دیپلماسی فرهنگی را بر دو مبنای شناخت سیاست‌های فرهنگی کشور مبدا و شناخت سیاست‌های فرهنگی کشور مقصد می‌دانند. در این رابطه از دو واژه «شناسایی» و «شناساندن» به عنوان وظیفه اصلی نمایندگی‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور نام برده می‌شود. به این منظور معمولاً این نمایندگی‌ها به چاپ نشریاتی به زبان کشور مقصد می‌پردازند و به شکل محدودی دوره‌های آموزشی را برگزار می‌کنند که شاید در عمل نمی‌تواند تأثیرگذاری لازم را داشته باشد (Mohammadi, 2008).

ایران اسلامی توانست در سال‌های نخستین انقلاب، با شدت و پر شور و در سال‌های میانی به شکلی متعادل‌تر و منطقی‌تر، فضای بین‌المللی را از دیدگاه‌ها و نگرش‌های آزادی‌خواهانه و استقلال‌طلبانه خویش متاثر سازد. در همین راستا، تلاش برای تأثیر نهادن بر کشورهای که در حوزه تمدنی ایران قرار داشتند، خصوصاً پس از فروپاشی شوروی سابق و استقلال جمهوری‌هایی همچون تاجیکستان، ترکمنستان، و آذربایجان، به موازات تأثیر ایدئولوژیک و مذهبی ادامه داشت. این امر با برگزاری کنفرانس‌ها، نشست‌ها، تبادلات دانشجویی، هم‌فکری‌های علمی، اجرای پروژه‌های مشترک فرهنگی و تقویت صنعت گردشگری صورت پذیرفت و در برخی موارد تأثیر روشن خویش را نشان داد. با این حال با مرور زمان و تزریق نمودن روح ابتکار در این برنامه‌ها، بسیاری از این طرح‌ها نیمه‌کاره رها شد و یا در صورت تداوم، از میزان اثرگذاری واقعی آن به شدت کاسته شد. در حقیقت توجه نمودن به تحرکات رقبای، عدم واکنش مناسب به مصادره‌های فرهنگی (که بعضاً توسط همان کشورهای واقع در حوزه تمدنی ایران صورت می‌گرفت) اصرار بر روش‌های قدیمی و آزموده شده، قرار گرفتن در لاک دفاعی به هنگام مواجهه با تهاجمات عظیم فرهنگی از سوی غرب، اولویت قائل نشدن برای امور فرهنگی و تمرکز بر مسائل سیاست داخلی و خارجی، تغییر مکرر مسئولان ذیربط و در نتیجه ممکن نبودن پیگیری یک سیاست و راهبرد منسجم در زمان لازم برای به‌بار نشستن آن راهبرد، از جمله دلایلی بود که ایران را به سوی استفاده محدود و ناقص از ابزار فرهنگ برای پیش‌برد اقتدار نرم خویش رهنمون ساخت (Gulshan-Pajhoh, 2009).

در حال حاضر سهم هنر و همچنین هنرهای دستی ایران با وجود تنوع، کیفیت و زیبایی شگفت‌انگیز خود در بازارهای جهانی بسیار اندک است و روز به روز نیز بر کمیت و کیفیت رقبای ما در این صحنه افزوده می‌شود. فرش، صنایع دستی، مفاخر ادبی، اسطوره‌های ایرانی، خط فارسی و موسیقی سنتی ایران، گرچه هنوز در جایگاه والایی در عرصه جهانی برخوردارند، اما رتبه این جایگاه همانند سابق نیست و این بخشی بخاطر سیاست‌گذاری‌های غلط دولتی و بخشی نیز بواسطه تحرک بیشتر رقبای و فهم بهتر آنان از اهمیت اثرگذاری‌های اقتدار نرم یک کشور می‌باشد. در حقیقت، نکته اصلی اینجاست که این ابزارها هرچند هنوز هم معتبر و کارآمدند، اما دیگر همانند سابق تعیین‌کننده نیستند. شاید به دلیل همین ضعف و تا حدودی رخوت داخلی است که مصادره فرهنگی مولانا و رودکی و این‌سینا توسط کشورهای همسایه، استفاده

از نقش‌های بدیع ایرانی در فرش‌های چینی و پاکستانی، بسته‌بندی زعفران ایرانی در اسپانیا، برداشت‌های ادبی از تمثیل‌ها و اسطوره‌های ایرانی به زبان وشویه دیگران و بسیاری موارد دیگر، ما را به خود نیاورده و ما را حساس نمی‌کند تا درک کنیم دیگران در حال سرقت مولفه‌های عمیق و عظیم اقتدار نرم ما هستند و ما ساکت بر جای نشسته‌ایم و تصور می‌کنیم هر گاه اراده کنیم، خواهیم توانست با همان اقتدار، دیگران را جذب خود و خواسته‌های خویش نماییم (Gulshan-Pajhoh, 2009).

این کم‌کاری در حوزه تبلیغ و فعالیت‌های مذهبی نیز محسوس است. در حال حاضر با وجود مخارج عظیم تربیت و اعزام مبلغ، همچنین چاپ و انتشار کتب اسلامی، معدود سازمان یا نهاد ایرانی و اسلامی در سطح جهان وجود دارد که متناسب با ظرفیت‌های نشأت گرفته از تلفیق ایرانیت و اسلامیت، توانسته باشد نقش بسزایی را در جذب قلوب و همراهی افکار عمومی جهانیان با نظام جمهوری اسلامی ایفا نماید. حتی این امر در حوزه صرفاً مذهبی، با وجود درخشش حوزه علمیه قم در راهبری تفکرات شیعی، به اندازه برخی از مراکز رقیب نیست. فعالیت‌های رسانه‌ای ایران عمدتاً در قالب فعالیت‌های صدا و سیما قابل تعریف می‌باشد. امروزه ابزارهای ارتباطی این امکان را به وجود آورده‌اند که بتوان به طور مستقیم با مخاطبان در هر گوشه جهان ارتباط برقرار کرد. شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی، یکی از ابزارهای مؤثر و تاثیرگذار بر افکار عمومی ملت‌ها به شمار می‌روند. بر این اساس، رسانه‌ها در جذب مخاطب از روش‌ها و سازوکارهای پیچیده‌ای استفاده می‌کنند. علاوه بر این، تعدد شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی، سایت‌های اینترنتی، روزنامه‌ها و مجلات و دیگر ابزارهای ارتباطی به حدی است که مخاطبان علاوه بر کسب اطلاعات در کوتاه‌ترین زمان، امکان مقایسه و اعتبارسنجی اطلاعات را نیز دارند. بنابراین رسانه‌هایی در این رقابت موفق‌ترند که دارای ابزارهای قدرتمند فنی و زبانی هستند و از طرف دیگر شناخت بالایی نسبت به خلیات و روحیه مخاطبان خود دارد. در ایران، تمرکز فعالیت‌های رسانه‌ای در سازمان صدا و سیماست و این سازمان دارای حجم عظیمی از وظایف است که علاوه بر ارتباط با مخاطبان داخلی به زبان فارسی، تلاش می‌کند تا با راهاندازی شبکه‌های ماهواره‌ای به زبان‌های خارجی نظیر شبکه «العالم»<sup>۱</sup> و «پرس. تی. وی»<sup>۲</sup>، با مخاطبان خارجی نیز ارتباط برقرار کند (A. Ahadi, 2009).

آغاز به کار شبکه خبری پرس. تی. وی در ۱۱ تیر ۱۳۸۶، این امید را به وجود آورد که ایران بتواند از طریق یک رسانه حرفه‌ای ملی پیام خود را به مخاطبان بین‌المللی منتقل کند. مسئولان این شبکه هدف از راهاندازی پرس. تی. وی را «شکستن سلطه غرب بر رسانه‌های جهانی» اعلام کردند و اظهار امیدواری کردند که این شبکه بتواند با شبکه‌های تلویزیونی انگلیسی زبان ۲۴ ساعته مانند بی.بی.سی، سی.ان.ان و شبکه الجزیره رقابت کند. اما در حالی که هدف از راهاندازی شبکه‌های خبری العالم و پرس. تی. وی، «شکستن سلطه غرب بر رسانه‌های جهانی» عنوان شده بود، با بررسی برنامه‌های این دو شبکه، هدف واحدی که این برنامه‌ها بر اساس آن شکل گرفته باشند و ارتباطی خطی بین محتوای برنامه‌های این دو شبکه، دیده نمی‌شود (Ghaffari, 2011).

در این زمینه صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، نیاز به فعالیت بیشتری دارد تا بتواند همپای دیگر شبکه‌های تلویزیونی جهانی، تاثیرگذاری بیشتری داشته باشد. صدا و سیما باید از جهت‌گیری‌های سیاسی، بدور باشد؛ ولی در عمل، صدا و سیما نیز همانند بیشتر رسانه‌های دیگر به شدت درگیر مسائل سیاسی داخلی و جناحی شده و به جای انعکاس رویدادها به صورت واقعی و آنچه‌ان که هست به ابزاری سیاسی تبدیل شده است. نتیجه این امر، بی‌اعتمادی مردم به صدا و سیماست. رسانه‌های حرفه‌ای، آنچه‌ان با ظرافت و دقت به انتشار اخبار می‌پردازند که پیدا کردن رگه‌های القایی در میان آنها، حتی برای کارشناسان نیز بسیار مشکل است. حال این سوال مطرح است که آیا ایران با سرمایه‌گذاری در حوزه شبکه‌های برون مرزی، به نتایج مورد نظر در راستای ارتقای جایگاه ملت ایران در افکار عمومی دست پیدا کرده است؟ (Sanai, 2011).

<sup>1</sup> Alaalam

<sup>2</sup> Press TV

با این حال عملکرد این شبکه در حدود دو سال فعالیت آن نشان می‌دهد که برنامه‌های آن در جذب مخاطب خارجی موفقیت چشمگیری به همراه نداشته است. به نظر می‌رسد یکی از مهمترین دلایل این عدم موفقیت، عدم شناخت درست از مخاطب و محیط بین‌المللی و عدم استفاده از اخبار دست اول می‌باشد؛ به گونه‌ای که در مراجعه به این سایت شبکه، اخبار آن عمدتاً از منابع دیگر گرفته شده است. (A. Ahadi, 2009).

باید فرصت‌هایی که به سختی و با تلاش فراوان به دست آمده‌اند را مغتنم شمرد. برای سنجش کامیابی‌های خود در دیپلماسی رسانه‌ای همواره باید پرسید که «آیا پیام ما به دنیا منتقل می‌شود؟» در وضعیتی که تعداد محدودی از شبکه‌ها و برنامه‌های رادیو و تلویزیونی در ایران به زبان انگلیسی یا عربی است و بخش عمده‌ای از برنامه‌های برون‌مرزی شبکه‌های ایرانی نیز به زبان فارسی پخش می‌شود، باید گفت که ما در بیرون از مرزها نیز با خودمان صحبت می‌کنیم. استفاده از برخی مفاهیم و اصطلاحات که تنها در درون گفتمان اسلامی-ایرانی معنا می‌یابند و در عرصه بین‌المللی به سادگی قابل فهم و درک نیستند، یکی از آسیب‌هاست. ضعف‌های فنی و سخت‌افزاری، در کنار عدم تسلط بر زبان رسانه‌ای و مخاطبان خارجی و نیازها و ظرفیت‌های آنها، باعث می‌شود صدای ایران در جهان شنیده نشود و در مقابل، تبلیغات منفی دیگران علیه آن پررنگ و باورپذیر به نظر برسد و مانع ارائه چهره منطقی و واقعی شود. در ایران تمرکز فعالیت‌های رسانه‌ای در سازمان صدا و سیماست که خود دارای حجم عظیمی از شرح وظایف است و به همین دلیل به سختی می‌تواند نیروی خود را بر طرح و برنامه‌هایی مؤثر برای مخاطبان خارجی متمرکز کند و به طور تخصصی به فعالیت بپردازد (Ghaffari, 2011).

پویایی و آزادی عمل در اینترنت، دو ویژگی برتر این ابررسانه نسبت به رسانه‌های پیشین است. در روزگار کنونی، اینترنت، نسبت به دیگر وسایل ارتباط جمعی از برتری‌هایی ویژه، برخوردار است که بیشتر از عمق و دامنه نفوذ بر افکار عمومی سرچشمه می‌گیرد. اینترنت مرز نمی‌شناسد و به راحتی می‌تواند مرزها را پشت سر گذاشته و به درون کشورها نفوذ کند. این وسیله هم می‌تواند وسیله‌ای برای نزدیکی ملت‌ها و عاملی برای مبادله برنامه‌های فرهنگی، و هم وسیله‌ای برای تهاجم و تخریب افکار ملت‌های دیگر باشد. در این راستا، ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی قوی و معتبر از ایران به زبان فارسی و دیگر زبانهای زنده دنیا، به ویژه انگلیسی می‌تواند در ارائه چهره‌ای مطلوب از ایران مؤثر باشد. با توجه به اهمیت و کارکرد شبکه‌های ماهواره‌ای در شکل‌دهی افکار عمومی در داخل و خارج از کشور، و نظر به دست‌آوردها و آسیب‌های ما در این بخش، ضروری است که جمهوری اسلامی ایران برنامه منسجم و مطلوب در این حوزه داشته باشد تا بتواند از ظرفیت‌های موجود در جهت تحقق منافع ملی و دستیابی به اهداف ملی استفاده کند؛ چرا که ماهواره و اینترنت همچون شمشیر دولبه‌ای است که اگر به صورت دقیق به آن توجه نشود، مضرات استفاده از آن بیش از منافع احتمالی آن خواهد بود (Sanai, 2011).

### چارچوب نظری (سازه‌انگاری جایگاه دیپلماسی فرهنگی)

مجموعه تلاش‌های فکری انجام گرفته در روابط بین‌الملل به نظریه‌های انجامیده است که بر اساس نسبت آن‌ها با جهان (مسایل معرفت‌شناسی) به نظریه‌های تبیینی و تاسیسی قابل تقسیم‌اند. نظریه‌های تبیینی در پی بیان چرایی رفتار دولت‌ها بوده که بر این اساس روابط میان دولت‌ها به عنوان امری خارجی نسبت به نظریه تلقی کرده و در مقابل این، نظریه‌های تاسیسی قرار می‌گیرند قائل به این امر می‌باشند که واقعیت‌ها و روابط میان ملت‌ها از طریق زبان، ایده‌ها و مفاهیم ایجاد شده شکل می‌گیرند. در اوایل دهه ۸۰ ما شاهد طرحی نو برای مطالعه واقعیت‌ها پدیده‌ها و رفتارهای بین‌المللی هستیم که حد فاصل میان نظریات تبیینی و تاسیسی قرار می‌گیرد از این طرح نو تحت عنوان سازه‌انگاری یاد برده می‌شود. سازه‌انگاری رویکردی است که پیش از طرح در روابط بین‌الملل در جامعه‌شناسی مطرح بوده است. از اواخر ۱۹۸۰ و اوایل ۱۹۹۰ سازه‌انگاری به یکی از تئوری‌های اصلی روابط بین‌الملل تبدیل شده است. این نگرش بر ساخت اجتماعی واقعیت

تاکید می‌کند، که همه کنش‌های انسانی در فضایی اجتماعی شکل می‌گیرد و معنا پیدا می‌کند و این معنا سازی است که به واقعیات جهانی شکل می‌دهد. در تئوری سازه انگاری، هویت‌ها، هنجارها و فرهنگ نقش مهمی در سیاست‌های جهانی ایفا می‌کنند. هویت‌ها و منافع دولت‌ها توسط هنجارها، تعاملات و فرهنگ‌ها ایجاد می‌شود و این "فرایند" است که موضوع تعامل دولت‌ها را تعیین می‌نماید (Karami, 2011). سازه انگاری به این امر می‌پردازد که چگونه هویت‌ها و هنجارهای اجتماعی مردم می‌توانند با روابط نهادینه میان آن‌ها گسترش یابد و روابط میان دولت‌ها بر اساس معنایی است که آن‌ها برای یکدیگر قائلند. در سازه انگاری از آن‌جا که منافع از روابط اجتماعی حاصل می‌شود و روابط دولت‌ها با هم بر اساس معنایی است که آن‌ها برای یکدیگر قائلند. هویت یک امر رابطه‌ای است که به معنای درک از خود و انتظارات از دیگران است. عمل نسبت به دیگران بر اساس معنایی است که نسبت به آن کارگزار وجود دارد. همچنین اولویت‌های بین الملل کارگزاران بر اثر جامعه پذیری درون جامعه بین الملل حاصل می‌شود. نگاه سازه انگاران به هنجارها و قواعد نیز مهم می‌باشد در زمینه تاکید بر هنجارها با نظریات لیبرال اشتراک دارند اما تفاوت محسوسی که با لیبرال‌ها دارند اینست که لیبرال‌ها بر جنبه تنظیمی هنجارها تاکید دارند در حالی که سازه انگارها علاوه بر جنبه تنظیمی بر جنبه تکوینی آن‌ها نیز توجه می‌کنند و بر این اعتقادند که هنجارها در پی فرایندهای مانند تعاملات بوجود می‌آیند. از میان اندیشمندان این تئوری کراتاکویل، انف و کاتزنستاین بیشتر بر اهمیت هنجارها تاکید کرده اند. طیف وسیعی از نظریات سازه انگاری از نوع متعارف آن تا رادیکال باعث شده است تا عملیاتی کردن این نظریه مشکلات خاص خود را داشته باشد. اما با این حال سه مورد کلی را اندیشمندان این رویکرد به عنوان گزاره‌های اصلی سازه انگاری پذیرفته اند. این سه مورد شامل موارد زیر می‌باشد:

- 1- ساختارهای هنجاری و فکری به اندازه ساختارهای مادی دارای اهمیت می‌باشند.
- 2- هویت‌ها و هنجارها در شکل‌گیری منافع و کنش‌ها نقش تعیین‌کننده دارند.
- 3- ساختار و کارگزار متقابلاً به هم شکل می‌دهند. علاوه بر آن اندیشمندان مختلف رهیافت سازه انگاری تقسیم بندی‌های از تئوری سازه انگاری و مفروضه‌های آن بیان نموده اند. این مهم‌ترین گزاره‌های رهیافت سازه انگاری را بدین صورت بیان می‌نماید:
  - 1- محیط جهانی تنها به عوامل مادی محدود نمی‌شود بلکه فاکتورهای فکری و هنجاری نیز اهمیت دارند.
  - 2- خصوصیات دولت‌ها نتیجه تعاملات آن‌ها می‌باشد و اینکه دولت‌ها دارای صفات ذاتی و از پیش تعیین شده نمی‌باشند (Karami, 2011).
  - 3- منافع و هویت‌ها مفروض و از پیش داده نمی‌باشند بلکه نتیجه تعامل اجتماعی می‌باشند که در فرایندهای بین المللی در معرض تغییر می‌باشند.

- 4- انواع تعامل عبارتند از: مذاکرات / چانه زنی - بحث و استدلال و ارتباط همگانی و عمومی با علامت‌ها و سخنرانی‌ها.
- 5- تصمیم‌گیری در امور جهانی در سه سطح صورت می‌گیرد:
  - 1- نهادهای رسمی مثل رژیم‌های امنیتی
  - 2- فرهنگ سیاسی جهانی (حکومت قانون، قواعد و هنجارها)
  - 3- فاکتورهای انگاره‌ای از جمله الگوهای دوستی و دشمنی، روابط سیاسی میان کشورها. سازه انگاری ابتدا بیشتر با نام الکساندر ونت شناخته می‌شد ولی بدنبال ناتوانی تئوری‌های سنتی در پیش بینی تحولات جهانی، توسط اندیشمندان دیگر رشد و گسترش یافت و در حال حاضر یکی از تئوری‌های غالب در روابط بین‌الملل می‌باشد. از اندیشمندان برجسته سازه انگاری در روابط بین‌الملل می‌توان به استفان وارینگ، میچل بارت، نیکلاس اونف، کاتزنساین، راگی، ویور، چکل و انتونی کلارک اشاره کرد. علاوه بر واینر، چکل نیز به تقسیم بندی رهیافت سازه انگاری پرداخته است. وی این رهیافت را به سه دسته هویتی، تفسیری و رادیکال / انتقادی تقسیم می‌کند. سازه انگاری هویتی که مکتب حاکم

در ایالات متحده می‌باشد به بررسی نقش هنجارها و در موارد معدودتری به نقش هویت‌ها در شکل‌گیری نتایج سیاست بین‌الملل می‌پردازد. اندیشمندان این دسته از لحاظ معرفت‌شناسی پوزیتیویست‌اند که بیشتر به تأثیر یک پدیده بر پدیده دیگر می‌پردازد (تأثیر علی هنجارها). سازه‌انگاری تفسیری که عمومیت بیشتری در اروپا دارد به بررسی نقش زبان در ساخت واقعیت اجتماعی می‌پردازد که از لحاظ معرفت‌شناسی پست-پوزیتیویست می‌باشند در این تئوری به تأثیر  $a$  بر  $b$  پرداخته نمی‌شود. بلکه به مقدر بودن (ممکن و شدنی بودن آن‌ها می‌پردازد) و به تشریح مضمون هویت دولت‌ها در یک مورد خاص می‌پردازد. سازه‌گرایی رادیکال / انتقادی از کانون‌های زبان شناختی حمایت و پشتیبانی می‌کند. اما با تأکید بر بازتولید هویت‌ها دارای یک بعد هنجاری صریحی است. هر دو سازه‌انگاران تفسیری و رادیکال / انتقادی، منابع اساسی تئوریکشان به رهیافت زبانشناختی ویتگنشتاین بر می‌گردد و در تحلیل‌هایشان با تأکیدی که بر گفتمان‌های فکری و معرفتی و بازی‌های زبانی دارند در جرگه پست مدرن‌ها قرار می‌گیرند. همچنین دایز سازه‌انگاری را به دو دسته اجتماعی و تئوریک تقسیم می‌کند. در نوع اجتماعی آن به صفت یا کیفیت واقعیت اجتماعی پرداخته می‌شود (کاتزنستاین و گیدنز) و نوع تئوریک آن به شرایط و وضعیت دانشمان از واقعیت می‌پردازد. معمولاً تأکید صرف بر هویت و فاکتورهای ایده‌ای در روابط بین‌الملل به معنای سازه‌انگار بودن و تحلیل سازه‌انگاران از بحث و یا موضوع نمی‌باشد. رویس اسمیت سازه‌انگاری را به دو دسته فراملی و داخلی (اجتماعی) تقسیم می‌کند که در سطح بین‌الملل بر نقش هنجارهای بین‌المللی و در سطح داخلی بر هنجارهای درون جامعه اشاره دارد. این رهیافت اعتقاد دارد که سیاست بین‌الملل در قالب جامعه بین‌الملل شکل می‌گیرد، این جامعه بر اساس هنجارها و قواعد خاصی قرار دارد و این هنجارها و قواعدند که بر اساس آن منافع را شکل می‌دهند و هنجارها دلیل عقلانی رفتار بهتر دولت‌ها را فراهم می‌نمایند. این رویکرد صرفاً بر شرایط و نیروهای مادی تکیه نکرده، بلکه اولویت اصلی را به انگاره‌ها و اندیشه‌ها می‌دهد و تمرکز اصلی شان بر روی اعتقادات بین‌الذهانی که در سطح گسترده میان مردمان جهانی مشترک اند، قرار می‌دهند. منافع و هویت‌های انسان‌ها از طریق همان اعتقادات مشترک شکل گرفته و تبیین می‌شوند (Shakibaei, 2017).

## روش‌شناسی

این پژوهش بر اساس ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز، به شیوه اسنادی و با مراجعه به منابع معتبر چون کتب، مقالات و گزارش‌های معتبر گردآوری شده است.

## یافته‌های پژوهش

### دیپلماسی فرهنگی و تغییر گفتمان‌های حاکم بر سیاست خارجی ایران

اهمیت دیپلماسی فرهنگی برای جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری دارای سابقه تمدنی-فرهنگی چند هزار ساله و نیز مبتنی بر آموزه‌ها و ارزش‌های الهی، بسیار زیاد است. اما تغییر گفتمان‌های حاکم بر سیاست خارجی ایران منجر به تفاوت در میزان اهمیت آن، عدم توجه یکسان، عدم یکدستی کاربرد و در نتیجه دستاوردهای نه چندان چشم‌گیر آن است. در واقع در ایران، هر گفتمان با آرایه یک هویت نقشی متفاوت، منجر به رویکرد خاصی در ارتباط با نظام بین‌الملل شده است. یکی از شاخص‌های قدرت ملی ج. ایران را میتوان بهره‌گیری از قدرت نرم دانست قدرت نرم زیر ساخت‌های لازم برای تولید امنیت نرم را به وجود می‌آورد این الگو، بیشترین تهدیدهای امنیتی برای جهان غرب را ایجاد خواهد کرد؛ زیرا ماهیت کم‌شدت داشته اما از گستره فراگیری برخوردار می‌باشد. به هر میزان که قدرت سازی ماهیت کم‌شدت داشته اما از گستره فراگیری برخوردار می‌باشد. به هر میزان که قدرت سازی ماهیت مرحله‌ای و کم‌شدت بیشتری داشته باشد. طبیعی است که نتایج تأثیر گذار فراگیرتری را به وجود خواهد آورد. از آنجا که تهدیدهای امنیتی ملی ایران متنوع و چند جانبه است، گفتمان امنیت ملی

باید بر اساس شاخصهایی سازماندهی شود که ماهیت نرم افزاری داشته باشند و براساس قالبهای هویتی و ایدئولوژیک انقلاب اسلامی ایران سازماندهی شود. در ایران هر نشانه‌ای از قدرت نرم باید دارای انعکاس اجتماعی سیاسی و منطقه‌ای باشد به طور کلی باید نشانه‌هایی را مورد توجه قرار داد که براساس قالب‌های گفتمانی جمهوری اسلامی ایران شکل گرفته و آثار خود میتواند در محیط منطقه‌ای منعکس سازد. هر نشانه قدرت نرم را باید در زیر ساخت‌های فرهنگی و ایدئولوژیک انقلاب ایران مورد بررسی قرار داد؛ نشانه‌هایی که میتوانند آثار و پیامد خود را در سایر تحولات منطقه‌ای به ویژه جنبش‌های اجتماعی منعکس سازند.

### دیپلماسی فرهنگی و ارزش‌های اسلامی و دینی

جمهوری اسلامی ایران با بهره‌ارزش شاخص ارزش‌های اسلامی و دینی خود توانسته است تا در عرصه‌های مذهبی و ارتباطات دینی تا حد قابل توجهی موفق باشد ایران بر مبنای آموزه‌های اسلامی و تشیع علوی و همچنین فرهنگ غنی ایرانی، با ملت‌های دنیا و مستضعفان جهان ارتباط برقرار کرده و از آن‌ها حمایت کرده است امروز بیشترین مقاومت در برابر فرهنگ غربی و سیاست‌های غرب از جانب افراد گروه‌ها و دولت‌هایی است که بنا به آموزه‌های انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته اند. حزب الله لبنان یک نمونه از این تشکلهای ارزش‌های اسلامی است مبارزه با استکبار و سلطه جویی غرب و حمایت از مستضعفان جهان از اهداف اساسی است که جمهوری اسلامی به آن توجه داشته است. در قانون اساسی نیز بر این امر تأکید شده است. در فرهنگ ایرانی نیز بر تقابل با مستکبر و ظالم تأکید فراوان شده است که بنا به آموزه‌های انقلاب اسلامی شکل گرفته و فعالیت می‌کند.

### دیپلماسی فرهنگی ایران در خاورمیانه

با مروری به برنامه‌ها و همچنین عملکرد سیاست خارجی کشور در عرصه دیپلماسی کشور و همچنین شرایط و مقتضیات کشور و منطقه هرچند جایگاه پرفرازونشیبی قابل ترسیم است اما در مجموع نقاط عطف آن را اجمالاً در موارد زیر مورد اشاره قرار می‌دهیم:

**دیپلماسی فرهنگی ایران در لبنان:** ایران و لبنان دارای روابط تاریخی دیرینه‌ای هستند حضور عالمانی از لبنان در ایران دوره صفوی مانند شیخ بهایی و محقق کرکی از نمونه‌های بارز این رابطه است با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و استقبال گسترده مردم لبنان از این حادثه عظیم و بازتابهای آن بر منطقه و به ویژه لبنان ارتباط میان دو کشور و دو ملت به رابطه‌ای راهبردی تبدیل شد. در حال حاضر توافقنامه‌های فرهنگی میان دو کشور دانشگاه‌های دو کشور و بعضاً در سطوح و زمینه‌های دیگر وجود دارد ارتباط فرهنگی ایران تنها در حوزه جامعه شیعی یا جبهه مقاومت منحصر نمیشود تکرر دینی و مذهبی لبنان از نمونه‌های کم نظیر در کشورهای منطقه است ارتباط فرهنگی ایران با جامعه اهل سنت مسیحیان و حتی نیروهای ملی و چپ در لبنان در شرایط خوبی است اعتقاد به وحدت اسلامی گفت و گوی ادیان و فرهنگها و دفاع از مقاومت فصل مشترک همه طرفها را در این زمینه تشکیل می‌دهد.

الف) حضور پررنگ مقاومت علیه اشغالگر و سیاست‌های استکباری: در رأس سیاست‌ها و اولویت‌های سیاست خارجی ایران و از جمله سیاست‌های فرهنگی است حضور پررنگ نهادهای فرهنگی ایران و ایجاد دفاتر در لبنان که حتی به حوزه‌های علمی بخش خصوصی و حوزه نشر هم رسیده است. ظرفیت‌های بیشتری ایجاد کرده است علاوه بر روابط، رسمی عمده مناسبات در چارچوب جبهه مقاومت شکل می‌گیرد که مهم‌ترین بخش آن حزب الله است. لبنان از مهم‌ترین ایستگاه‌های مقاومت در منطقه است و از این رو ایران در لبنان با تقویت فرهنگ مقاومت نقش مهمی ایفا می‌کند. همچنان که همزمان در گسترش فضای گفت و گوی بین‌الادیان علاوه بر تقریب مذاهب و وحدت اسلامی نیز فعالیت می‌کند و نشست‌ها و اقدامات متعددی در این زمینه دارد. تأکید بر وحدت در گفتمان امام راحل و رهبر معظم انقلاب و اساساً در اصول انقلاب و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران قابل مناقشه نیست و کشور ما همواره منادی وحدت در جهان اسلام بوده است. تدوین منشور وحدت و تأسیس اتحادیه جهانی علمای مقاومت که در سالهای اخیر صورت گرفته از مهم‌ترین مظاهر و تجلیات این سیاست است.

جمهوری اسلامی ایران بر اساس اصول و سیاست‌های انقلاب و راهبردهای جمهوری اسلامی ایران همه فعالیت‌های خود را با حضور پیروان ادیان و مذاهب انجام می‌دهد ارتباط و همکاری رایزنی با علما و متفکران و نخبگان اهل سنت در لبنان یکی از بارزترین جلوه‌های تلاش در جهت تقویت وحدت است. در حالی که که سردمداران جریان‌ات تکفیری تلاش می‌کنند تا اختلاف نظرهای اعتقادی فقهی و تاریخی را دستاویز تکفیر دیگر مسلمانان کنند. در موضوع سوریه جمهوری اسلامی ایران تلاش کرده با اکثر گروه‌های مخالف ارتباط داشته باشد و طرح‌هایی را برای حل بحران در بزنگاه‌های سیاسی ارائه کرده است تأکید بر برخورد دوگانه استکبار و اذناش در منطقه و نیز موفقیت و دیرپایی الگوی حاکمیت اسلام در ایران در زمانه‌ای که سایر نمونه‌های آن در منطقه در پی وقوع بیداری اسلامی ناکام یا ناتمام مانده جلوه‌هایی از دیپلماسی فرهنگی ایران در منطقه است.

ب) نفوذ ایران حزب الله لبنان: به عنوان نهاد تحت حمایت و نفوذ ایران با موفقیت‌های خود در نبردهای دهه اخیر به عنوان اسطوره مقاومت در خاورمیانه نه تنها جایگاه خود و استقلال لبنان را در مقابل رژیم صهیونیستی تقویت کرد بلکه با اشارات مستقیم رهبر حزب الله به تبعیت از مقام معظم رهبری (مدظله العالی به عنوان رهبر مسلمین جهان نفوذ ایران اسلامی و نقش آفرینی آن در تحولات منطقه را در افکار عمومی و معادلات قدرت بین المللی نهادینه کرده است.

**دیپلماسی فرهنگی ایران در عراق:** عراق با توجه به جایگاه و موقعیت ویژه و همچنین مشترکات تاریخی و تمدنی برای ایران اسلامی از اهمیت خاصی برخوردار و به این سبب به طور طبیعی از مخاطبین دیپلماسی فرهنگی ایران است. عراق سرزمین عراق مورد توجه قدرتهای محلی و بین المللی بوده است. جمعیت عراق معادل ۲۵،۳۷۴،۶۹۱ نفر برآورد شده که از این تعداد ۵۵ تا ۶۰ درصد را اعراب، شیعه ۲۵ درصد را اعراب سنی و ۱۵ الی ۲۰ درصد را اکراد تشکیل می‌دهند. تعداد مسیحیان در عراق در حال حاضر حدود ۶۵۰ هزار نفر برآورد شده است. تحولات پس از سال ۲۰۰۳ میلادی، عراق فرصتهای جدیدی را پیش روی جمهوری اسلامی ایران قرار داد تا به گسترش و تحکیم مناسبات خود با عراق پرداخته و هر چه بیشتر از قربتهای فرهنگی دو کشور جهت تأمین منافع ملی بهره گیرد. مذهب تشیع مهم‌ترین اهرم نقش آفرینی ایران در عراق است ملتی که از نظر فرهنگی موقعیت خاصی در جهان عرب دارد و در قالب ضرب المثل عربی کتاب در قاهره نوشته میشود؛ در بیروت چاپ میشود و در بغداد خوانده میشود کاملاً شاخص و نمایان است. تأثیرات متقابل ایران و عراق بسیاری از تحولات مهم رخ داده در ایران نظیر جنبش تنباکو و انقلاب مشروطه از مراجع دینی مستقر در عراق تأثیر پذیرفته است. نفوذ روحانیون شیعی تا حدی بوده که سلاطین در ایران را نیز از خود متأثر ساخته اند. حضور امام خمینی (ره) در دوران تبعید در عراق از جمله نشانه‌های ارتباط تنگاتنگ شیعیان در دو کشور ایران و عراق است قدرت یابی شیعیان علاوه بر اینکه چشم اندازهای جدیدی را برای احقاق حقوق شیعیان ایجاد کرده برای ایران نیز فرصت ساز بوده است وجود اشتراکات زبانی و فرهنگی و مجاورت جغرافیایی می‌تواند زمینه ساز فرصتهای مناسب بین ایران و عراق باشد. مذهب تشیع در عراق ظهور یافت تشیع اصیل عراق در چهار مرحله روی تشیع ایران تأثیر گذاشته است (A. Ahadi, 2009):

۱- تأثیر تشیع قبیله اشعری در قم

۲- تأثیر تشیع بغداد مکتب بغداد و سپس (نجف) بر ایران

۳- تأثیر تشیع مکتب حله بر ایران

۴- تأثیر تشیع نجف و جبل عامل

تأثیر متقابل زبانهای عربی و فارسی بر یکدیگر آثار ادبی بزرگی خلق کرده است عراق وارث تمدن باستانی بین النهرین است و ایران از مراکز دیرینه تمدن جهانی است که از دیرباز با تمدن بین النهرین تعامل و تبادل داشته است. تمدن بعد از اسلام عراق بر باقیمانده تمدن قبل از اسلام ایران مستقر شده است. مدائن همواره از حوزه‌های تمدن و فرهنگ ایرانی محسوب شده و حضور و ادامه حیات قوم کرد نمونه‌ای

از اشتراک‌های فرهنگی دو کشور است. این پیوندهای فرهنگی تاریخی گذشته در ادامه تاکنون به مرحله‌ای رسیده است که اکنون ایران بزرگ‌ترین متحد شیعیان عراق در منطقه است. ویژگی‌های فرهنگی و تجربیات تاریخی راه را برای گسترش نفوذ سیاسی ایران باز کرده و چشم انداز ظهور یک عراق تحت کنترل شیعیان که روابط و پیوندهای نزدیکی با ایران داشته باشد را تبدیل به نگرانی عمده در جهان عرب کرده است. نگاه ایران به تحولات عراق خوش بینانه است و در حال حاضر امنیت و ثبات عراق جدید در زمره اولویت‌های دولت ایران به حساب می‌آید. بخش مهمی از هویت شیعی ایرانی‌ها در عراق قرار دارد و شیعه بدون نجف اشرف و کربلا معلا قابل تعریف نیست یکی از مهمترین دلایل نفوذ ایران قرابت‌های قومی و فرقه‌ای میان شیعیان عراق و ایران و ارتباط قومی کردهای دو کشور است. دوران رژیم دیکتاتوری صدام ایران میزبان مخالفان و تبعیدیان عراق بود که اکنون حاکمان این کشور هستند حضور اکثریت شیعیان در بافت جمعیتی عراق یک توانمندی قوی برای دیپلماسی فرهنگی ایران است.

**دیپلماسی فرهنگی و مهاجرین افغانی:** امروز افغانستان کشوری است در همسایگی ایران که از یک عقبه تاریخی مشترک فرهنگ زبان مشترک با ایرانیان برخوردار است در طول سال‌های پیروزی انقلاب اسلامی و پس از آن بخش وسیعی از مردم این کشور به دلیل جنگ‌های پی در پی و ناامنی در این کشور به ایران مهاجرت کردند و نسل جدیدی از افغانستانی‌ها به نام مهاجران در برخی زمینهای توسعه در ایران فعالیت کردند مهاجران افغانستانی ساکن در ایران طیف‌ها و طبقه‌های گوناگون، فکری، فرهنگی و اقتصادی را شامل می‌شوند بخش قابل توجهی از این مهاجران اهل فرهنگ و تحصیل کردگان افغانستانی هستند که سال‌ها در کنار ایرانیان رشد کرده اند و امروز جامعه فرهنگی افغانستان را تشکیل می‌دهند به گونه‌ای که امروز در میان مسئولان، پزشکان، مهندسان و تحصیل کردگان افغانستان کمتر کسی را می‌توان یافت که در دانشگاه‌های ایران تحصیل نکرده باشد یا متأثر از زندگی در ایران نباشد تعلق خاطر آن‌ها به ایران و مکتب تشیع به گونه‌ای بوده است که ده‌ها جانباز و آسیب دیده جنگ تحمیلی ایران، افغانستانی هستند و هم اکنون نیز این سربازان مکتب اهل بیت (ع) در سوریه از حریم ولایت دفاع می‌کنند به رغم این منبع عظیم قدرت نرم و عوامل و عناصر مهم دیپلماسی فرهنگی ایران برای جوامع هدفی چون جهان اسلام و جهان شیفته آزادی و معنویت، از این قدرت فرهنگی استفاده بهینه نمیشود. به طوری که بسیاری از فرهیختگان افغان حتی برای سکونت و اقامت در ایران و یا کسب ویزای فرهنگی دارای مشکل هستند و با ناراحتی به کشورهای دیگر مهاجرت می‌کنند. این در حالی است که مشترکات فرهنگی و نیروی انسانی متخصص، باهوش و علاقه مند به ایران از افغانستان فارسی زبان ظرفیت این را دارد که جبهه فرهنگی‌ای از تعاملات فرهنگی مبتنی بر زبان فارسی را بین کشورهای فارسی زبان با محوریت ایران و در زمینه‌های فرهنگی و مذهبی تشکیل دهد و ضمن شکوفایی دیپلماسی فرهنگی در جهان اسلام زبان و ادبیات فارسی را که به شدت تحت تهدید فعالان غیر فارسی زبان است از خطر برهاند. بنابراین وقت آن است تا یک اقدام زیرساختی و تحول آفرین در همه سطوح اجرایی کشور اعم از تغییر نگاه فرهنگی سیاسی دولتمردان و اصحاب رسانه و... گرفته تا بازتعریف مهاجرین فرهیخته افغانستان به ملت ایران صورت گیرد و از این ذخیره فرهنگی مستعد و ولایی برای ایفای نقش حداکثری در دیپلماسی فرهنگی ایران استفاده شود (A. Ahadi, 2009).

### راهبردهای مناسب دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

جهت گیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس مهندسی سه مؤلفه عمده منابع ملی آرمان‌های انقلاب و ارزش‌های اسلامی پایه گذاری شده است. یکی از کار ویژه‌های دیپلماسی فرهنگی و کارگزاران و عوامل اجرا در این حوزه این است که نسبت به شناسایی محیط و سناریوهای تهدیدزا در حوزه فرهنگ اقدام نموده و با کمک متولیان امر و مراجع سیاست گذار و تصمیم گیر استراتژی‌های لازم برای مقابله که حاصل هم اندیشی نیروهای متخصص و مجرب این حوزه اعم از کارگزاران نظام اساتید دانشگاه و حوزه است را در قالب مدیریت



راهبردی دیپلماسی فرهنگی تصویب و بر اساس آن، برنامه ریزی پیاده سازی اجرا و نظارت. کنند مهمترین چارچوبهای این مسیر را میتوان به شرح ذیل دسته بندی کرد.

### سرمایه گذاری فرهنگی در کشورهای محوری: حضور فعال در کشورهای محوری میتواند تأثیر فعالیتهای فرهنگی و انتقال قدرت

نرم کشور در قالب دیپلماسی فرهنگی به کشور هدف را به طور مضاعف به نتیجه برساند کما اینکه برنامه‌های راهبردی دیپلماسی فرهنگی کشور و همسویی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب راهبردهای مقاومت و مقابله با رژیم صهیونیستی در لبنان توانسته است این تأثیر را در کشور محوری لبنان و سایر کشورهای منطقه برجای گذارد. هر کشوری که بتواند بر افکار عمومی و جامعه نخبگان فکری لبنان تأثیر داشته باشد به طور طبیعی میتواند این نفوذ را به سایر کشورهای بیشتری عربی و منطقه خاورمیانه نیز تسری دهد. جمهوری اسلامی، ایران توانسته است با مشارکت در ایجاد گروه حزب الله و حمایت همه جانبه از این جنبش که امروزه قویترین و محبوبترین بازیگر سیاسی این کشور به شمار میرود جایگاه مطلوبی در قلبها و اذهان لبنانیها برای خود ایجاد کند. علاوه بر این همسویی سیاست خارجی ایران در رابطه با کشورهای همسایه لبنان به خصوص رژیم صهیونیستی با تمایلات قاطبه افکار عمومی در لبنان باعث شده تا این کشور دیپلماسی عمومی کارآمد و موفقی از خود به نمایش گذاشته و موجبات افزایش قدرت نرم ایران را در این منطقه فراهم آورد. این کشور از آن جهت که پایگاه و کانون پیوند میان دنیای عرب از یکسو و ارزشهای غربی از سوی دیگر است همواره مرکز الهام بخش اندیشه‌های اجتماعی و سیاسی بوده و در زمینه ادبیات و آموزش بر خاورمیانه تأثیر گذار است.» این نمونه در خاورمیانه میتواند در سایر مناطق جهان نیز پس از شناسایی و برنامه ریزی تکرار شود.

### تأمین و اعزام نیروی انسانی متخصص با انگیزه به عنوان رایزن فرهنگی: انگیزه بالا و تخصص در انجام وظایف محوله در

افسران جنگ نرم و رایزان جمهوری اسلامی ایران می‌تواند افراد اندک ما را در مقابل گروه‌های بسیار مقابل، توانمند مؤثر و بانفوذ نماید در صورتی که رایزن متخصص و متعهد در منطقه متناسب به کار گرفته شود و با فرهنگ کشور هدف آشنا باشد نفوذ وی در قلوب و اذهان مخاطبینش و رسیدن به اهداف فرهنگی کشور دستاورد تلاش مخلصانه وی خواهد بود و در غیر این صورت نمی‌توان انتظاری از صدور ارزشهای انقلاب اسلامی و روند اثر گذاری که در سالهای نخستین انقلاب اسلامی شاهد آن بودیم و اکنون به انتظار اولیه مخاطبین انقلاب اسلامی تبدیل شده است داشته باشیم. دیپلماسی فرهنگی ما وقتی موفق است که منافع ملی کشور در منطقه هدف حفظ شده باشد و تصویر اسلامی کشور جذابیت خود را به مردم حوزه فعالیت چشانده باشد این مهم باید با تربیت نیروهای ویژه همین عرصه و هدف و انتخاب بهترینها از آنها انجام شود اگر در اوایل انقلاب مجبور بودیم کمبود نیروی انسانی متخصص را با تعهد نیروها و آموزش‌های ضمن خدمت جبران کنیم اکنون دیگر با توجه به شرایط جدید کشور از یک سو و اهمیت این حوزه متناسب با تحولات جهانی از سوی دیگر ادامه رویه سابق به صلاح نیست و لازم است از سرمایه گذارهای کاملاً مقرون به صرفه در این حوزه اعم از آموزش کادر سازی و ایجاد ساختار و مقررات مناسب بهره ببریم.

### توجه کارگزاران به توسعه قدرت نرم بسیج: به دلیل اینکه بسیج از شاکله، مردمی ملی و فراگیر بودن برخوردار است هرگونه

توسعه فرهنگی و نرم افزاری این نهاد مقدس میتواند به عنوان یک پتانسیل نیرومند فرهنگ ساز در ارتقاء و تسریع سیاست‌های فرهنگی نظام کمک کند توجه کافی به این نیروی بالقوه و بالفعل از چند جهت حائز اهمیت است. این نیرو سازنده قدرت نرم داخلی در زمینه‌های مختلف است و توانایی ادامه و گسترش به حوزه خارجی را نیز در خود دارد.

### نیروی انسانی بسیج انگیزه و تعهد کافی برای کار و انجام مأموریت در حوزه‌های عملیاتی انقلاب اسلامی از جمله این حوزه مهم را

دارد. تبدیل سرمایه انسانی محدود در کارگزاران دولتی به منابع انسانی بیکران مردمی برای این حوزه در موقعیتی که به طور روزافزون شاهد گسترش حوزه دیپلماسی فرهنگی هستیم از نقاط قوت توجه و بهسازی و توسعه این نیرو و از برنامه‌های پیش دستانه به شمار میرود.

## انسجام مدیریتی و پرهیز از هرگونه موازی کاری: یکی از موانع توسعه دیپلماسی فرهنگی وجود نهادهای موازی با اهداف یکسان

است مانعی که میتواند چالش‌های سوء مدیریت، فرهنگی، افزایش هزینه‌های مرتبط، تضعیف فرآیند نظارت بر نحوه مدیریت و زمان بر شدن و سلیقه‌ای شدن تصمیم‌گیری را در حوزه مدیریت کلان و راهبردی سیاست‌های فرهنگی ایجاد کند. بنابراین متولیان سیاست‌های فرهنگی هنگامی می‌توانند از اقدام‌های موازی و یا هزینه شدن بیهوده ظرفیت‌ها و قابلیت‌های نظام جلوگیری کنند که با تأکید بر اولویت‌های سیاست‌های فرهنگی نظام در سند چشم‌انداز؛ از یک سو و همچنین تسلط بر اولویت‌های آمریکا در سیاست براندازی نرم، از سوی دیگر و انسجام فکر و عمل وسایل انسجام مدیریتی به معنای تمرکز در سیاست‌گذاری و تکثیر در اجرا را فراهم آورند.

## آسیب شناسی و بازبینی مستمر عملکرد ریزنه‌های دیپلماتهای فرهنگی: آسیب شناسی در این حوزه با توجه به نکات حائز

اهمیت زیر می‌تواند نه تنها خطاهای گذشته را از بین ببرد بلکه می‌تواند هزینه‌های مدیریت آینده را نیز به شدت کاهش دهد:

۱. جمهوری اسلامی ایران از تکثر قومی- فرهنگی متنوعی برخوردار است و اجرای سیاست‌های فرهنگی متناسب با شاخصه‌های جامعه شناختی و اکولوژیکی کارگزاران با هزینه کمتری مواجه است.

۲. شکل‌گیری مدیریت منابع انسانی در این حوزه بر اساس یک رابطه بین سه مؤلفه جایگاه شغل و تخصص می‌تواند دیپلماسی فرهنگی کشور را به بهره‌وری حداکثری خود برسد.

۳. کنترل، ممیزی و ساماندهی برنامه‌های عملیاتی در اتاق فکری متشکل از فاضل‌ترین و مجرب‌ترین نیروها زمینه‌ساز تسهیل در اجرای مناسب و اثر بخش برنامه‌هاست.

۴ شاخص‌های سنجش پذیر و اثر بخش حوزه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر چهار بعد پیام مناسب روش و ابزار مناسب و برنامه و عوامل اجرای مناسب بهترین معیار برای ارزیابی دستاوردهای سفیران فرهنگی کشور خواهد بود. با توجه به نکات پیش گفته برای اصلاح تقویت بهره‌وری حداکثری نظام دیپلماسی فرهنگی ارزیابی دقیق دوره‌ای از عملکرد دیپلمات‌ها و دفاتر فرهنگی خارج از کشور حلقه ضروری و تکمیل‌کننده این چرخه است. این ارزیابی در بخش صف دیپلماسی فرهنگی و تعیین صلاحیتها و انتخاب‌های مبتنی بر آن ضامن موفقیت دیپلماسی فرهنگی ما خواهد بود.

## نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش بررسی جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه سازه‌نگاری بود. ایران می‌تواند از رهیافت سازه‌نگاران برای تبیین چگونگی مقابله با تهدیدها و همچنین گفتمان سازی امنیت ملی استفاده شود چنین رهیافتی می‌تواند زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از گفتمان قدرت نرم برای خنثی سازی و مقابله با تهدیدها را به وجود آورد. براساس چنین ادراکی است که به موازات تولید قدرت نرم زمینه‌های شکل‌گیری تهدیدهای امنیتی نیز برای تمامی کشورها اجتناب ناپذیر است. به عبارت دیگر، هرگاه فرایندی شکل گیرد که مبتنی بر جلوه‌هایی از قدرت نرم بازیگران باشد، امکان ظهور تهدیدهای متقابل و متوازن نیز وجود خواهد داشت. به این ترتیب باید بین مولفه‌هایی مانند قدرت نرم و تهدیدهای فراروی تمامی کشورها جلوه‌هایی از توازن مفهومی و کارکردی وجود داشته باشد. در این ارتباط تهدیدهایی نیز در برابر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران شکل می‌گیرد نشانه‌های تهدید امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان در اقدام‌های مربوط به گروه‌های ضد ساختاری کشورهای معارض منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ دانست. گفتنی است که بر اساس شاخص‌های

تهدید سطوح مختلف تهدید در مقابله با شکل بندی‌های ساختاری جمهوری اسلامی ایران به وجود آمده و در نتیجه، زمینه‌های لازم برای تولید گفتمان امنیت ملی براساس شاخص‌های نرم افزاری را فراهم نموده است.

وقوع انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک انقلاب فرهنگی، بدون شک نظام منطقه‌ای را در مقطع زمانی خود به شدت تحت تأثیر قرار داد اما از آن زمان و طی گفتمانهای مختلف سیاست خارجی، بی تناسبی بین حضور و نفوذ ایران در نظام خاورمیانه و وجوه فرهنگی آن علی رغم همه پتانسیلهای فرهنگی امری غیرقابل انکار بوده است. در میان علل مختلف و متعدد شاید بتوان مبنای این امر را در عدم دستی کاربرد و نگاههای متفاوت به این مقوله دانست اهمیت این مسئله باعث شد تا این پژوهش به بررسی تطبیقی نوع رابطه و رویکرد دیپلماسی فرهنگی دو گفتمان روحانی و احمدی نژاد نسبت به نظام خاورمیانه بپردازد طبق چارچوب نظری تحقیق مشخص شد که هویت دولت‌ها از یک سو منافع آن‌ها و از سوی دیگر جایگاه و برداشت دیگران از آن‌ها را مشخص میکند. به علاوه که هویت بازیگران به طور هم متأثر از هنجارهای داخلی و منطقه‌ای است بنابراین نزدیکی و قرابت هنجارها ارزش‌ها و قواعد منبعت از هویت موجود در یک گفتمان با هنجارهای نظام منطقه‌ای منجر به تعامل و دوستی و اعتلای منافع مطرح در سیاست خارجی می‌شود. به همان میزان اختلاف میان این دو باعث جایگزینی تقابل به جای تعامل می‌شود. طبق این اصل می‌توان چنین نتیجه گرفت که گفتمان روحانی با تکیه بر مؤلفه‌های مدرن ایجاد نقاط اشتراک با نظام منطقه‌ای تأکید به عنوان مبنای نظری گفتمان با دامنه حداکثری ارجحیت دادن به دیپلماسی رسمی و نهایتاً نمودهای عملی آن پذیرش نظریه او از سوی سازمان ملل توانست ضمن پیروی از قواعد تنظیمی قواعد تکوینی را نیز خلق کند و این باعث کنش و واکنش دوستانه با نظام منطقه‌ای شد. در واقع در گفتمان روحانی سه اصل اعتماد متقابل تفاهم متقابل و توانایی متقابل به عنوان اصول تعامل مطلوب حاصل و در نتیجه رفتار دولت روحانی به عنوان یک هویت دوست به نظام منطقه‌ای ارسال و به موازات آن تفسیر و برداشت دگرهای نظام منطقه‌ای از این هویت نیز در همین قالب تعریف شد اما در طرف مقابل گفتمان احمدی نژاد با تکیه بر مؤلفه‌های سنت ایجاد نقاط افتراق با نظام بین الملل تأکید بر گفتگوی ادیان به عنوان یکی از مبانی نظری گفتمان با دامنه حداقلی ارجحیت دادن به دیپلماسی غیر رسمی و نهایتاً نمودهای عملی آن تحریم صدور قطعنامه از قواعد و هنجارهای پذیرفته شده نظام منطقه‌ای منحرف و این زمینه تقابل آن هم در رادیکال‌ترین شکل را نمایان ساخت.

در مجموع می‌توان گفت انطباق بین محیط ادراکی-روانی و محیط عملیاتی در دوران روحانی و عدم انطباق این دو در دوران احمدی نژاد باعث شکل گیری دو منظر متفاوت نسبت به نظام منطقه‌ای و فرهنگ موجود در آن شد به این معنا که روحانی بر مبادله فرهنگی گفتگوی فرهنگی ارتباطات میان فرهنگی تأکید میکرد اما در آنسو گفتمان احمدی نژاد بر مؤلفه‌هایی مانند تهاجم فرهنگی شبیخون فرهنگی ثانوی فرهنگی و نظایر آن استوار بود در واقع عناصر گفتمانی روحانی و احمدی نژاد نسبت به نظام منطقه‌ای در دو سوی موافق و مخالف با آن قرار دارند. در گفتمان روحانی همانند سرشت نظام موجود دولت ملت دارای ماهیتی وستفالیایی و هویت آن اصلاح طلبانه و تعاملی در چارچوب الزامات ساختاری نظم موجود و عدالت را مبتنی بر پذیرش تکثر تمدنی فرهنگی- میدانند صدور انقلاب را نیز فرهنگی و مبتنی بر قدرت نرم تلقی می‌کند در گفتمان احمدی نژاد برخلاف سرشت نظام موجود دولت ملت دارای ماهیت عرفی الهی و هویت آن تجدید نظر طلبانه و تهاجمی است و نظم موجود را غیر قابل قبول و عدالت را در نفی هویت دگر قطب «شر» می‌داند. صدور انقلاب نیز ضروری حتمی و مبتنی بر قدرت سخت تلقی می‌شود. نتیجه آن که پیوستگی بین ساختارهای بین الاذهانی با تأکید بر هویت محیط داخلی و منطقه‌ای در گفتمان اصلاح طلبی فرهنگ تعاملی را به همراه داشت و واگرایی و تقابل بین آن‌ها در گفتمان اصول گرایی فرهنگ تقابلی را نسبت به نظام منطقه‌ای مستقر کرد.

## تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

## مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

## موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

## شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

## حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

## References

- Ahadi, A. (2009). *The position of public diplomacy in Iran*" (V. s. book & Mahmoud, Eds.). Expediency Analysis Council, Strategic Research Center.
- Ahadi, I. (2009). *The position of public diplomacy in Iran*" (V. s. book & Mahmoud, Eds.). Expediency Analysis Council, Strategic Research Center.
- Cole, N. J. (2011). Looking at the concepts and evolution of the concept of public diplomacy: from the starting point to the information age". *Diplomatic Monthly*, 67, 30–37.
- Dehghani Firouzabadi, S. J. (2008). *Foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Samit Publications.
- Ghaffari, M. (2011). Injuries and suggestions for the progress of Iran's public diplomacy in the Islamic world". *Diplomatic Monthly*, 67, 39–47.
- Goda, N., & Čiefová, M. (2019). Cultural diplomacy of selected countries in a comparative perspective. *Folia Geographica*, 61(2), 172–189.
- Gulshan-Pajhoh, M. (2009). Patiology of the sources and tools of soft power of the Islamic Republic of Iran". In Mahmoud (Ed.), *In the book of Vaezi*. Expediency Analysis Council, Strategic Research Center.
- Gumenyuk, T., Frotveit, M. A. R. Y. N. A., Bondar, I. H. O. R., Horban, Y. U. R. I. I., & Karakoz, O. L. E. N. A. (2021). Cultural diplomacy in modern international relations: The influence of digitalization. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 99(7), 1549–1560.
- Higgott, R. (2020). EU cultural diplomacy: a contextual analysis of constraints and opportunities. In *Cultural Diplomacy in Europe: Between the Domestic and the International* (pp. 19–40).
- Karami, K. (2011). Limitations of soft power in international politics". *Regional Studies Quarterly*, 30, 137–158.
- Kessler, M. C. (2020). Cultural Diplomacy. In *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice* (pp. 227–237).
- Khani, M. H. M. (2005). Cultural diplomacy and its place in the foreign policy of countries. *Political Knowledge Quarterly*, 2(3), 148–135 .
- Lo Porto, G. (2020). Cultural diplomacy: building an international cooperation network. *Public Administration*, 22(1), 58–60.

- Mohammadi, M. (2008). *The future of the international system and the foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Publications of the Faculty of International Relations of the Ministry of Foreign Affairs.
- Rawnsley, G. (2020). Cultural Diplomacy Today: A 'Culture of Dialogue' or a 'Dialogue of Cultures'? In *Transnational Sites of China's Cultural Diplomacy: Central Asia, Southeast Asia, Middle East and Europe Compared* (pp. 13-33). Springer Singapore.
- Salehi Amiri, S. R. (2008). *Media diplomacy* (First ed.). Strategic Research Institute.
- Sanai, A. (2011). Advertising, an effective pillar in public diplomacy". *The diplomatic monthly*, 59, 97-100.
- Shakibaei, M. (2017). Belief concepts and the defense of Islamic sacredness in Palestine. *Strategic Discourse of Palestine*, 1(1), 117-129.